

וזאת ליהודה

בהוצאת ישיבת מעלה גלבוץ

פתח דברינו יאיר

בכ"ז בתמוז ציינו את יום הזכרון הראשון להסתלקותו של מורנו הרב יהודה עמיטל. דמותו הייחודית של הרב חיברה אמונה יוקדת עם פתיחות מחשבתית חדשנית. לצד היותו תלמיד חכם הנטוע בבית המדרש וממשיך את מסורת הדורות, היתה לו יכולת "לצאת מן הקופסא" ולבחון מחדש אמיתות מקובלות. העובדה שלא הסתגר בד' אמות של בית המדרש הביאה לכך שהשפעתו הקרינה מעבר לתלמידיו המובהקים ולכך זכה להוקרה והשפעה בקרב חוגים רבים, גם מאלה שאינם מבאי בית המדרש.

בחדשים שעברו מאז פטירתו אנו מרגישים שקולו חסר בנוף הישראלי בכלל ובציבור הציוני דתי בפרט. על כן ראינו לנכון להוציא עלון שבעז"ה יצא מספר פעמים בשנה וינסה ללכת לאורו של מורנו.

הרב עמיטל לא שאף להקים סביבו חסידות, קלויז או כת. מן המפורסמות שהרב לא ציפה שתלמידיו יחקו אותו בכל דרכיו ודעותיו אלא העריך עצמאות מחשבתית ואיפשר דיון פתוח וגם ביקורתי כלפי עמדותיו. אין אנו מתימרים להציג "מה הרב היה אומר" אלא רואים אנו בדמותו ובדרכו מקור להשראה.

למדנו מהרב עמיטל שיש להכיר את מורכבותן של כל שאלה ולראות בהכרה זו סימן לגישה תורנית אמיתית ולא פרימיטיבית. אנו רוצים לפתוח במה שתדון בשאלות ותציג את מורכבותם. אין כאן מקום לתשובות המוגבלות לאורכו של מיסרון או המוצגות כאלטרנטיבה היחידה בבחינת "כזה ראה וקדש".

בגליון הראשון, היוצא לקראת הימים הנוראים, רצינו לבחון נושא שהיה קרוב ללבו של מורנו. אחד המוטיבים המרכזיים של תפילות ראש השנה הוא הצפיה לקריאת שמו של הקב"ה על ידי כל האנושות. "מלוך על כל העולם כולו בכבודך ... וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו". לעתים נראה שהחזרה של עם ישראל לארצו והצורך להתרכז בבנין המדינה והגנתה השכיחו מאתנו את מקומם של לא-יהודים בעולמו של הקב"ה.

דווקא לקראת הימים הנוראים, בהם כל באי עולם עוברים לפני הקב"ה כבני מרון, ראינו מקום לבחון את יחסנו לאומות העולם בעמידתם בפני הקב"ה. איך עלינו להתייחס לעולם הרוחני של מי שאינם יהודים? האם יש לנו מה לקבל ממנו? האם היחס כלפי דתות אחרות השתנה מאז ימי הביניים? מה מקומה של היהדות בכפר הגלובלי ומה אמורה להיות תרומתה לעולם כזה? היש מקום לשיתוף פעולה רוחני בין אנשי אמת מכל באי עולם?

בשאלות אלו ואחרות נוגעים כמה מן המאמרים הקצרים שלפניכם.

עורכים:

הרב יהודה גלעד

ד"ר קלמן גוימן

הוצאה לאור:

ישיבת מעלה גלבוץ

הקיבוץ הדתי

עיצוב:

נרית זליגר - קו הרכס

העורכים

מידת האמת - יסוד הברית הלאומית והאוניברסלית

הרב דוד ביגמן | ראש ישיבת מעלה גלבו

שנה בשנה, בשעת תפילת "זכרונות", אני מוצא את עצמי עומד נפעם למול התיאור המגוון, העשיר ומלא הצבע של יחסי הקב"ה עם המציאות הממשית, המלא במעברים חדים מן הייחודי אל האוניברסלי, ומעצב תמונה של מערכת יחסים בה עם ישראל וכלל האנושות משמשים בערבוביא.

"זה היום תחלת מעשיך וזכרון ליום ראשון, כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. [...] מי לא נפקד ביום הזה, כי זכר כל היצור לפניך בא [...]"

וגם את נח באהבה זכרת, ותפקדה בדבר ישועה ורחמים בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם. על כן זכרנו בא לפניך ה' א-להינו להרבות זרעו כעפרות תבל וצאצאיו כחול הים. ככתוב בתורתך: ויזכר א-להים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים [...]"

ונאמר: וישמע א-לוהים את נאקתם, ויזכר א-לוהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב [...] ונאמר: וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכר את בריתי [...]"

קובץ הפסוקים פותח בתיאור תקפו של יום, כאשר תיאור זה מסיר את המחיצות שבין המימד הלאומי והכלל-אנושי, ומציג אותם כשלובים זה בזה - ראש השנה מתואר מחד כנקודת הראשית של הבריאה, "תחילת מעשיך", ומאידך כיום הקבוע במסמרות בעולם היהודי - "חק לישראל הוא, משפט לא-להי יעקב". המשכו של הקובץ פותח בתיאורו של נח והושעתו מן המבול, כדמות המייצגת את ההיבט הכלל-אנושי של ההווה, וסוגר בשמיעת קולם של בני ישראל, הנאנקים תחת עולם של המצרים. טשטוש הגבולות שבין הלאומי והאוניברסלי מצית את התחושה כי ייחודה של האומה כרוך באופן מופלא דווקא בהשתייכותה לעולם הכלל-אנושי, ודוחק בנו לתור אחר אותו חוט נסתר הכורך את שני המימדים אלו באלו.

קצה קצהו של אותו החוט עשוי להימצא במשנה במסכת בבא מציעא (פ"ד מ"ב), המוסבת על הכלל "כל המטלטלין קונין זה את זה":

נתן לו מעות ולא משך הימנו פרות - יכול לחזור בו, אבל אמרו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה, הוא עתיד להיפרע ממי שאינו עומד בדבורו"

המשנה מתארת תהליך מקו וממכר. במקרה שבו הקונה כבר נתן למוכר את כספו, אך טרם לקח את הפירות - הוא יכול לחזור בו, אך רוח חכמים איננה נוחה ממנו, מפני שלא מלא את התחייבותו. אי הנחת הזו מתבטאת במשפט "מי שפרע...", המציג את ערך העמידה במחויבות כערך אנושי בסיסי, שבעקבות הפרתו העניש הקב"ה את אנשי דור המבול ודור הפלגה. אלו מהווים סמל לתקופה המטרימה את התגבשותה של הייחודיות הלאומית הישראלית, והשימוש בשמותיהם מלמד כי ההגינות נתפסת בעיניהם של חכמים כבסיס ערכי אוניברסלי לכל מערכת הלכתית או לאומית העשויה להיבנות על נדבכיה. אל לו לאדם להשתמש ביכולתו החוקית לבטל את המקח במקרה שלא משך את הפירות, מפני שכך הוא יפר את האמון שנבנה בינו לבין המוכר, אמון המהווה את הבסיס העיקרי לקיומם של יחסים בין בני אנוש.

אמוראי הדור הרביעי, אביי ורבא, הרחיבו את משמעותה של האמירה והעניקו לה תוקף משפטי ממש: "איתמר, אביי אמר: אודועי מודעינן ליה, רבא אמר: מילט לייטינן ליה.

אביי אמר: אודועי מודעינן ליה, דכתיב ונשיא בעמך לא תאר.

רבא אמר: מילט לייטינן ליה, דכתיב בעמך - בעושה מעשה עמך." (שם, מח ע"א)

אביי סובר כי האמירה נמסרת כמודעה בבית דין המתרה בלוקח מפני משמעויות מעשיו. רבא, לעומתו, מרחיק

לכת וטוען שאמירה זו אינה אלא קללה אותה מטיחים הדיינים בלוקח המנצל את היעדר תקיעת הכף על מנת לחזור בו מהמכר. בעלי הסוגיה מסבירים את עמדת אב"י ככזו הגורסת שאין לקלל את האדם הפשוט, אף על פי שנהג בחוסר הגינות משווע ובגד באחד מעקרונות היסוד של היחסים הבינאישיים, אלא יש להסתפק במסירת האמירה כמודעה שמטרתה להרתיע אותו מלעשות זאת. את עמדת רבא מסבירים בעלי הסוגיה

טשטוש

הגבולות

שבין הלאומי

והאוניברסלי מצית

את התחושה כי

יחודה של האומה

כרוך באופן מופלא

דווקא בהשתייכותה

לעולם הכלל-

אנושי

ככזו הסוברת שאדם המתעתע בחברו ומשחק בתודעתו על פי שרירות רצונו, מאבד את מעמדו כבן האומה, זאת מאחר והוא נוהג כנגד עקרון היסוד של האמת. לכן אדם זה איננו נמצא בגדר של "עושה מעשה עמך", ואינו ראוי להגנה מפני הקללה. הסבר זה מלמד כי הערך האוניברסלי של האמת מהווה מסד לבניין הייחודיות הלאומית, וכי הבגידה בו, כבגידה בערך הקודם לכל תודעה לאומית, משמעה מתן גט כריתות ונטישת הבית הקהילתי-לאומי.

טשטוש הגבולות שבין היסודות הלאומיים והאוניברסליים, והפיכת ערך האמת הכלל-אנושי לנדבך המכונן את הייחודיות הלאומית, מלמדים כי שותפותו של אדם בקהילה הלאומית הישראלית נובעת מכריתת הברית הראשונית עם הבורא מתוך שותפות עם בני הקהילה. כריתת ברית זו מחייבת את האדם מתוקף הערך היסודי של העמידה במחויבות, הבא לידי ביטוי משמעותי בסוגיה הידועה במסכת שבת (פ"ח ע"א):

"ייתצבו בתחתית ההר, אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה – מוטב, ואם לאו – שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשורוש. דכתיב קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר."

רב אבדימי בר חמא מתאר את סיפור קבלת התורה בהר סיני כקבלה מתוך כפייה,

ברית שנכרתה בעקבות הפחד והאימה שלפתו את העם עת עמדו נפעמים נוכח ההתגלות

העוצמתית מלאת האש וקולות השופר, כנגד תיאור זה יוצא רב אחא בר יעקב חוצץ, בטענה

שכריתת ברית בכפייה אין שמה ברית כלל. רבא מבסס את מחויבותו של עם ישראל לתורה ולקב"ה

דווקא על קבלת התורה המחודשת בימי אחשורוש, שהיא קבלה רצונית במובהק. לדידם של רבא ורב אחא בר יעקב, הרצון וגילוי הדעת מהווים תנאי הכרחי לכריתת הברית וליצירתה של מחויבות, שהרי הוא זה היוצר את התשתית לבנייתם של יחסי אמון שהפרתם תהיה בבחינת פגיעה אנושה בחומר היוצר את המרקם העדין של היחסים העולמיים - האמת.

חשיבותו של ערך האמת באה לידי ביטוי בדבריו של בעל ה"ארחות צדיקים": האמת, לדעתו, היא ביטוי לצלם האלקים שבאדם. כנותם של בני האנוש היא מעצם טבעה הודאה במופלאותה של הבריאה, ובונה את העולם כבית משכנו של הקב"ה. לעומת זאת, העיסוק בשקר דוחק את רגליו של הקב"ה מן העולם, והופך אותו למי ש"אין שבתו בשמים ובארץ". הכנות יוצרת מגע בלתי אמצעי עם החיים שמעבר לאדם. האדם הכן חושף את עולמו הפנימי בפני זה העומד למולו. הכנות קושרת את עולמותיהם של בני האדם, ומאפשרת להם להתבונן בעולם מבעד לאספקלריה מאירה. היא הופכת את העולם למתקיים בהרמוניה של אמון, שהיא ממלכתו של הקב"ה, בבואה של אחדותו. השקר, לעומת זאת, הוא מתעתע. הוא זה העוטה מסך על פני העולם. המכחש בעמיתו הוא זה המתעתע באדם, ואינו מאפשר לו את המגע החי עם החיצוני. הוא זה המפצל את המציאות לגורמיה, וחוסם את עצם האפשרות של יצירת יחסים. הוא זה המחריב את ממלכתו של הקב"ה, ודוחק את רגליו מן העולם המפורר שיצר.

האמת מהווה בסיס ומסד, שעליהם ניתן לכונן יחסים של זיקה בין אדם לאדם, בין אדם לחברתו ולקהילתו, בין אדם לאומתו ובין האדם לתורתו ולקונו. האמת, האמון והכנות הם שהיוו את הבסיס לקריאתם של בני ישראל - "כל אשר דבר ה' נעשה", ולמחויבות האינסופית הגלומה בקריאה זו. כריתת הברית המכוננת את הייחודיות הלאומית

הישראלית מסוגלת לכך אך ורק מפני שהיא מוגדרת כברית, מפני שהיא מתבססת על היסוד האוניברסלי של האמת והכנות, על האדם ועל הקב"ה שפיהם ולבם שווים. הברית שכרתו בני ישראל בהר סיני, הברית המכוננת את היסוד הדתי-קהילתי-לאומי, אחוזה בעבותות בברית שכרת הקב"ה עם נח, בראשונת הבריות, הברית המבטיחה את קיום ההווה האנושית, קיום המושתת על האמת הבונה לקב"ה משכן בארץ. אות בריתו של נח היא הקשת, וכשאנחנו עדים למראה המופלא של הקשת אנו עדים לקיום הברית מצדו של הקב"ה, ה"נאמן בבריתו וקיים במאמרו". הברית, האמת והכנות, שהם התשתית האוניברסלית לכל התקשרות, מהווים את התשתית להתקשרות בין הקב"ה לבין עם ישראל, ולכן בתפילת ראש השנה, עת אנחנו ממליכים את הקב"ה, ומחדשים את הברית עמו, אנו פונים אליו באמירה "כי אתה אלקים אמת ודברך אמת וקיים לעד".

"איננו במקום בו אנו יכולים להטיף לעולם"

פרופ' תמר רוס | פרופסור לפילוסופיה יהודית - אוניברסיטת בר אילן

מה המסר שלנו היום לגויים? עצם העלאת הנושא נראית לי יומרנית, ואין מקום לשים אותו בראש סדרי העדיפויות שלנו. לצערנו, טרם גיבשנו מסר רוחני תקף, שימושי או יעיל בינינו לבין עצמנו. אנחנו צריכים עוד להתבשל בתוך עצמנו לפני שאנחנו מפנים מסר לעולם כולו.

אני אינני שוללת את האפשרות שניתן ללמוד עניינים רוחניים ודתיים גם מבני אחרות.

כן, למשל, מתיאולוגיים נוצריים אשר חשיבתם מתקדמת יותר מזו של היהודים בהתמודדות עם שאלות כמו יחסי דת ומדע, ביקורת המקרא וסוגיית משמעותה של שפה דתית ושל היגדים דתיים. אני חשה שיש מכנה משותף רחב בין אנשים אינטלקטואלים השייכים לדתות השונות, המתעלים מעבר להיגדים הספציפיים של המסורת הדתית שלהם. מצד שני, קיים דמיון גם בין האנשים הפשוטים בדתות השונות, המבטאים קשר פשוט ולא מתוחכם עם האל ואמפתיה טבעית לכל נבראיו. התנסיתי בכך לפני שנים, כאשר חוויתי בחדר לידה את המשותף לנשים הבאות ממסורות דתיות שונות. ממיטות היולדות בקעו קריאות לבורא עולם, כל אישה על פי המסורת הדתית שלה, אך התוכן בעצם היה אחיד. כשהגיעו הבעלים לאחר הלידה, בלט פתאום הפער ביניהם. אלה העוסקים בהגדרות הדוקטרינריות והדוגמטיות של כל דת - דווקא הם מדגישים את המפריד ולא את המשותף.

אני מבינה את הצורך בבניית מחיצות - גם בתחום הסימבולי - זאת כדי שלא נאבד את הייחוד שלנו. אך חייבת להיות מודעות למגבלות של הקטגוריות שבאמצעותן נוצרות מחיצות אלו. הייתי רוצה שלא נשים דגש מוגזם על ההבדלים התיאולוגיים הבין-דתיים משום שכל הניסוחים הדתיים שלנו אינם אלא ניסיונות ליצור כלי יעיל לבטא משהו שלא ניתן לביטוי אנושי. אני מושפעת מאוד מדבריו של הרב קוק לגבי המוגבלות של היגדים דתיים: "לעומת האמת העליונה האלוקית, אין הבדל בין האמונה המצוירת להכפירה כלל, שתיהן אינן נותנות את האמת, אלא

אני

חשה שיש

מכנה משותף

רחב בין אנשים

אינטלקטואלים

השייכים לדתות

השונות, המתעלים

מעבר להיגדים

הספציפיים של

המסורת הדתית

שלהם